

Lukianosz

HOGYAN KELL TÖRTÉNELMET ÍRNI?

1. Még Lüszimakhosz uralkodásának idején – így mesélik, Philónom – járvány tört ki Abdérában. Először belázasodott az egész lakosság, már az első napon magas és makacs lázzal a hetedik nap táján aztán erős orrvérzés lépett föl, másoknál meg izzadás, az is kiadós, ettől aztán lement a lázuk. A kór következtében nevetséges gondolataik támadtak: tragédiaszínésznek hitték magukat mindnyájan, jambusban beszéltek és nagyokat ordítottak. Főképp Euripidész Andromedájának szólóját gajdolták, meg Perszeusz szövegét is előadták a szerep szerint. A város tele volt ezekkel a hetednapos sápadt és lefogyott színészekkel, akik nagy hangon bömbölték, Erósz, te isteneknek s embereknek zsarnoka és a többit, mégpedig hosszú időn át, míg a tél és a beálló fagy véget nem vetett eszelős viselkedésüknek. Valószínűleg egy akkori híres színész, Arkhelaosz okozta ezt, mert nyár derekán, rekkenő hőségben elszavalta nekik az Andromedát. A tömeg lázba jött az előadástól, s hazatérvén a tragédiában képzelték magukat. Andromeda teljesen befészkelte magát a gondolataikba, és Perszeusz meg a Medusza röpködött a fejükben.

2. Ha lehet egy dolgot – mint mondani szokás – egy másikkal egybevetni, az abdériai nyavalya sok művelt főt megtámadott napjainkban. Nem tragédiát szavalnak – kisebb bolondság volna, ha mások egyébként szép jambusait zengenék csu–pán –, hanem mindenki történetírónak csapott fel, mióta elkezdődtek a mostani események: a háború a barbárok ellen, az arméniai vereség meg az egymást érő diadalok; csupa Thuküdidész, Hérodotosz és Xenophón vesz körül bennün[591]ket. Bizony, úgy látszik, igaz a mondás, hogy „a háború minden dolog atyja”, ha ennyi történetírót nemzett egy csapásra.

3. Ahogy elnézem és hallgatom őket, a szinopéi bölcs mondása jut az eszembe, barátom. Híre járt, hogy Philipposz közeledik már Korinthoszhoz. A város minden lakója sürgött-forgott, munkához látott. Fegyvert kovácsoltak, köveket szállítottak, kijavították a falakat, megerősítették a mellvédeket, mindenki más–más hasznos dolgot végzett. Látván ezt Diogenész, minthogy nem tudta, mit tegyen – semmire sem tudták használni –, nekigyürkőzött ő is, és a Kraneion negyedikben nagy odaadással kezdte görgetni föl és alá a hordóját, amelyben lakott.

Miért teszed ezt, Diogenész? – kérdezte tőle egy ismerőse.

Görgetem én is a hordóm – felelte –, hogy azt ne higgyék rólam, ennyi szorgos ember között egyedül én lopom a napot.

4. Így hát én is úgy láttam helyesnek, Philónom, hogy görgessem a hordóm, a nagy zajongás közepette ne maradjak egyedül csöndben, s ne járkáljak tátott szájjal némán, mint a komédiában a statiszták. Attól persze nem kell tartanod, hogy történelmet készülök írni, s az eseményeket akarom ismertetni; ennyire nem vagyok elbizakodott. Tisztában vagyok vele, mily nagy a kockázat, ha az ember nekigörgeti egy kőnek a hordóját, különösen az olyat, amilyen az én hitvány agyaghordócskám; mert ha ezt csak egy apró kavicsnak nekigörgeted, mindjárt szedheted is a cserepeket. Elmondom hát neked, mit akarok, hogyan veszem ki kockázat nélkül a részem a háborúból, kívül maradván a nyílak hullásán. „A füstöt és a habokat” meg a gondokat, melyek a történetírót eltöltik, kényelmesen távol tartom magamtól; elmondok azonban egy szerény intelmet, néhány tanácsot a történetíróknak. Így ott leszek én is a házuk építésénél; még ha a feliraton nem leszek is rajta, ujjhegyemmel azért hozzáérek a vályoghoz.[592]

5. A legtöbbször ugyan úgy véli, nincs szüksége semmiféle intelemre. Miként a járáshoz, a látáshoz vagy az evéshez sem kell semmiféle tudomány, úgy történelmet írni is egészen egyszerű, könnyű és mindennapos dolog – vélik –, annak, aki el tudja azt mondani, ami történik. Csakhogy azt bizonyára magad is tudod, barátom, hogy a történetírás éppen nem tartozik az egyszerű és vaktában végezhető tevékenységek közé. Bizony, ha van olyan műfaj, amelyhez nagy műgondra van szükség, hogy valaki – amint Thuküdidész mondja – örök életű művet alkosson, akkor ez az. Tudom persze, nem fogok közülük valami sokat visszariasztani, sőt egyenesen okvetetlenkedőnek tart majd néhányuk, főleg azok, akik már megírták és közrebocsátották

történeti művüket. Ha a kortárs közönségnek még tetszett is az írásuk hiú reménység azt hinni, hogy egyedülálló, egyenesen a császári udvarhoz méltó alkotásukat majd átdolgozzák vagy átírják. De még ezeknek sem árt, ha elmondom tanácsaimat. Ha újabb háború törne ki, mondjuk a kelták és a geták között vagy az indek és a baktriaiak között (minket ugyanis egyik nép sem merne megtámadni, minthogy valamennyit legyőztük már) ezen előírások segítségével jobb művet alkothatnak – ha ugyan elfogadják őket. Ha meg nem, abban az esetben hadd mérjenek továbbra is ugyanazzal a mértékkel, mint most – az orvost aligha fogja túlságosan zavarni, ha az összes abdéri az Andromedát szavalja a maga örömeire.

6. Két feladata van a jó tanácsnak: megmondja, mit tegyél és mit kerülj. Szóljunk hát először arról, amit a történetírónak kerülnie kell és a művéből gondosan kigyomlálnia; aztán elmondjuk azokat a tanácsokat is, amelyeket ha megfogad, nem véti el majd a helyes és célravezető utat: hogyan kezdje a művét, milyen sorrendben tárgyalja az eseményeket, milyenek legyenek arányai, miről hallgasson és mit részletezzen, mit célszerű csak megemlíteni, s hogyan adja elő és szerkessze meg az egészet. Ezekről és hasonló kérdésekről majd később [593] szólunk; most beszéljünk a rossz történetírókra jellemző hibákról.

Ami az irodalmi művek általános hibáit illeti: a stílus, az arányok, a gondolatok és sok más egyéb fogyatékoságát hosszadalmas volna felsorolni, s nem is illenék jelen témánkhoz, hiszen ezek a hibák – mint mondtam – minden műfajban előfordulnak:

7. A történeti művekben – ha éber füllel figyelsz mindegyikre – a következő fogyatékoságokat veheted észre. Ezek nekem is gyakran feltűntek a felolvasásuk alkalmából. Helyénvaló lesz a példa kedvéért helyel–közzel idézni is ilyenekből.

Elsőnek nézzük meg azt, mekkora hibát követnek el sokan, midőn az események taglalásáról megfélekedve az uralkodókat és hadvezéreket magasztalják terjengősen. A honfitársaikat az egekig magasztalják, az ellenséget pedig mérték nélkül ócsárolják. Ezek nincsenek tisztában azzal, hogy a történelmet és a magasztaló beszédet nem keskeny szoros vagy vékony fal választja el, hanem vastag várfal magasodik köztük. Zenei kifejezéssel: két oktávra vannak egymástól. Míg a dicsőítő beszéd íróját az érdeklő csupán, hogy magasztalja a dicsőített személyt és hízelegjen neki, s mit sem törődik vele, ha célját hazugsággal éri el, addig a történelmi mű nem bírja el még a véletlen tévedést sem, akármilyen kicsi is, mint ahogyan – az orvosfélék szerint – a légcsőbe sem szabad kívülről semminek bejutnia.

8. Továbbá azt sem tudják ezek – úgy látszik –, hogy a költészetnek és a költeményeknek mások a sajátos feladatai és törvényei, mint a történelemírásnak. Ott tökéletes a szabadság, s csupán az az egy szabály van, ami a költőnek tetszik. Ha ihletettségekben, a Múzsáktól megszállottan úgy akarja, akár szárnyas lovakat foghat szekérbe, s a víz színén vagy virágok szirmán hajthatja őket, nem irigyli tőle senki. Ha a költeményben Zeusz a földet és a tengert egyetlen kötélre kötve egy[594]szerre felhúzza a magasba, akkor sem ijed meg senki, hogy ha a kötél elszakad, lezuhanván összezúzódik minden. Agamemnónt kell magasztalni? Senki sem emel szót, ha arca és tekintete Zeuszra hasonlít, mellkasa Zeusz öccsére, Poszeidónéra, öve Arészéra, s a költő az összes istenből rakja össze Atreusz és Aerópé fiát, mivel sem Zeusz, sem Poszeidón, sem Arész nem elegendő egymagában szépségének érzékeltetésére. Ha azonban az ilyesfajta hízelgés beférkőzik a történetírásba, mi más lesz belőle, mint prózában írt költészet, mely elvesztette a zengését, s a ritmus híján még jobban kiütözik belőle a talpnyalás? Bizony nagy, sőt óriási hiba, ha a történetírást nem tudjuk megkülönböztetni a költészettől, s belevisszük amannak kellékeit: a kitalált mesét, a magasztalást és az ezzel járó túlzásokat. Olyan ez, mintha egy tagbaszakadt, tölgyfatestű atlétát pongyolába dugnánk, s rúzzsal, púderrel, meg a hetairák többi szerével kennénk be arcát – Héraklészre, milyen nevetségessé tenné, hogy megszegyenítené ez a kikészítés!

9. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy a dicséretnek egyáltalán nincsen helye egy történelmi műben, ám megfelelő alkalommal és mértékkel kell alkalmazni, hogy a későbbi olvasók ne ütközzenek meg rajta. Egyáltalán, az utókor ítéletéhez kell igazodni, amint kissé alább ki is

fejtjük. Vannak, akik azt hiszik, hogy a történelmi művet egyszerűen szét lehet választani két összetevőre: a szórakoztatásra és a tanulásra. Emiatt szőnek bele magasztalásokat is, hogy elgyönyörködtessék és megörvendeztessék az olvasót, amikor ezekre bukkan. Látod, mekkorát tévednek? Először is, hibás a felosztásuk: a történetírásnak egyetlen feladata és célja a tanulás; ezt pedig csupán az igazság biztosítja. Persze annál jobb, ha a szórakoztatás is vele jár, mint amikor egy atléta még szép is; ám ha nem az, attól még elnyerheti a „Héraklész” címet Iszidosz fia, Nikosztratosz, ez a nagyszerű sportoló, aki erősebb mind a két sportágban ellenfelénél, [595] bárha a külseje igen rút, az ellenfele pedig a milétoszi szép Alkaiosz, állítólag Nikosztratosz fiúszereplője. A történetírás tehát sok rajongót szerezhet magának, ha gyönyörködtet is; amíg azonban betölti egyetlen hivatását, tudniillik az igazság feltárását, a szépséggel nem sokat törődik.

10. Érdeemes még azt is megemlíteni, hogy a teljesen mesészerű elem nem gyönyörködtet a történelemben, és a túlzó magasztalások nem szórakoztatják az egész hallgatóságot, legfeljebb ha csak a söpredéket, a tömeget vesszük figyelembe, s nem azokat, akik kritikus szemmel olvasnak, sőt keresik a hibákat. Ezeknek semmi sem kerüli el a figyelmét, élesebb szemmel figyelnek testük minden zugából, mint Argosz, és pénzváltók módjára megvizsgálják minden szót. Ezek elvetik a hamis pénzt, de elfogadják a valódit, a törvényest, a hibátlan veretűt. Rájuk kell tekintettel lenni, amikor írunk, a többiekkel mit sem kell törődni, akár megpukkadhatnak a dicséretükkel. Ha azonban semmibe veszed őket, és a történelmet mesékkal, magasztalásokkal és egyéb hízelkedéssel a mértéken felül fölcifrázod, egykettőre hasonlatossá teszed a Lídiában tartózkodó Héraklészhez. Bizonyára láttál már olyan festményt, amelyiken igen furcsa öltözékben Omphalénak szolgál. A nő vette magára az oroszlánbőrt, kezében a bunkó, mintha bizony ő volna Héraklész; az viszont sárga és bíborszínű női ruhában gyapjút fon, s közben Omphalé sarujával veri. Rút látvány: nem áll jól testén ez a ruha, nem illik rá, mert a férfias isten csúf elnöiesítése.

11. Pedig a tömegnek ez is tetszik, az a néhány ember azonban, akiket te nem becsülsz, véget nem érő édes kacajra fakad, mert átlátja ennek össze nem illő, diszharmonikus és fonák voltát. Minden dolognak sajátos szépsége van; ha ezt megváltoztatod, hatását tekintve rúttá válik. Arról nem is beszélek, hogy a magasztalás egyvalakinek, a magasztaltnak tetszik, másoknak azonban unalmas, különösen ha olyan valószínűtlen túlzások vannak benne, amilye[596]nekre a legtöbben ragadtatják magukat, mert a magasztalt személy kegyeire vadásznak, s addig erőltetik, amíg hízelgésük mindenkinek szemet nem szúr. Nem tudják ugyanis ügyesen csinálni, nem palástolják a talpnyalást, hanem csöstül összehordanak mindenfajta átlátszó valószínűtlenségét.

12. Így aztán el is vétik hön óhajtott céljukat, mert a magasztalt személyek csak megundorodnak tőlük, s elfordulnak az ilyen hízelgőktől, különösen ha férfias gondolkodásúak. S igazuk van. Így járt Arisztobulosz, Nagy Sándor és Porosz párviadalának leírásával. Művének éppen ezt a részét olvasta föl Sándornak. Azt hitte, kedvében jár a királynak, ha hazugul hőstetteket tulajdonít neki, és a valóságosnál nagyobb haditetteket talál ki. Az pedig megragadta a könyvet – épp a Hüdaspész folyón hajóztak –, s egyenest a vízbe dobta. – Veled is ezt kellene tenni, Arisztobulosz – tette még hozzá –, hogy ilyen párviadalt vívsz, és egyetlen lándzsadöféssel elefántokat ölsz meg a nevében.

Természetes, hogy Nagy Sándor így fölháborodott. Nem tudta elviselni annak az építésznek az arcátlanságát sem, amelyik azt ígérte, hogy az Athósz félszigetből elkészíti a szobrát, és a hegyet a király hasonmására formálja. Felismerte ebben az emberben a talpnyalót, és később sem vette soha igénybe a szolgálatait.

13. Ugyan mi a kellemes az olyan dicséretben, amelynek a cáfolata kézenfekvő, ha nem tökéletes tökfaj valaki, úgyhogy örül az ilyesminek? Így tesznek a csúnya emberek is, főleg a nők: biztatják a festőt, hogy a lehető legszebbnek ábrázolja őket; úgy vélik, szebb lesz az arcuk, ha a festő több pírteszt tesz rá és sok fehérteszt kever a festékbe. Ilyen sok mai történetíró; napi érdekeiket, saját hasznukat és előnyüket hajhásszák, és a történetírás révén remélik elérni. Tulajdonképpen meg kellene vetni őket, hiszen a kortársak szemében leplezetlen és ügyetlen talpnyalók; az utókor

szemében pedig túlzásaikkal egész munkálkodásukat gyanússá teszik. [597]

Vélheti valaki, hogy okvetlen vegyíteni kell a történelemmel a gyönyörködtetést, ám mennyi minden van az irodalom díszei között, ami igaz is és gyönyörködtet is. Ezekről a tömeg megfélelkezik, s mindenféle oda nem illő dolgot hord össze.

14. Szólok néhány szót azokról a történetírókról, akik mind erről a háborúról írtak nemrég Ióniában. Zeuszra, a minap még Akhaiában is hallottam őket! A Khariszokra mondom, senki se kételkedjék a szavaimban, akár meg is esküdhetnék rá, hogy igazat beszélek, ha nem volna rossz ízlés jele esküdni egy irodalmi műben.

Az egyikük egyenesen a Múzsáknál kezdte, hívta az istennőket, hogy vele együtt fogjanak az íráshoz. Lám, micsoda nagyszerű kezdet, mennyire megfelel a történetírásnak és illik ehhez a műfajhoz! Kissé alább uralkodónkat Akhilleuszhoz hasonlította, a perzsa királyt pedig Therszitészhez. Azt persze nem vette észre, hogy Akhilleusz nagyobb vitéz volt nála, ha inkább Hektórt ölte meg, mint Therszitészt. Bárha elől egy hős futott, „de az üző még derekabb volt”. Aztán következik önmaga magasztalása, hogy méltó ily fényes tettek leírására. A továbbiakban szülőföldjét, Miléoszt dicséri, s megjegyzi, hogy helyesebben járt el Homérosznál, aki meg sem említette a saját szülőföldjét. Aztán, az előszó végén, kerek perec kijelenti, hogy még magasabbra emeli a mi ügyünket, s harcol a barbárok ellen maga is, amennyire erejéből telik. A következő szavakkal vezeti be munkáját, utalva a háború kitörésének az okaira is: „Az elvetemült Vologesius, aki szörnyű véget ér majd, háborút indított a következő okból.”

15. Ez így írt. Egy másik, Thuküdidész fő-fő követője, a lehető legjobban hasonulván a példaképéhez, éppúgy, mint az, a saját nevével kezdi. Minden bevezetés között ez a legbájosabb, igazi attikai íze van. Íme: „A pompeiopoliszi Kreperóosz Kalpurnianosz leírta a parthusok és rómaiak háborúját, ho[598]gyan harcoltak egymás ellen, mindjárt a kezdetekor hozzáfogván.” Ilyen bevezetés után mit mondjak még neked a munka többi részéről? Hogy micsoda beszédek mond Arméniában a kerkürai szónok segítségével? Vagy miféle dögvészt támaszt Niszibisz lakosai között, amikor nem álltak a rómaiak mellé? Thuküdidészből vette az egészset, épp csak a pelazg falak meg a nagy falak hiányoznak, amelyek között egykor a járvány sújtotta lakosság élt. Egyébként Aithiopiában tört ki annak idején a dögvész, aztán eljutott Egyiptomba is és a perzsa király birodalmának nagy részébe, s szerencsére ott is maradt... Én bizony otthagytam a szerzőt Niszibisz-ben, amint a szerencsétlen athéniakat temette, de pontosan tudtam, mit mond majd távoztom után. Alighanem gyakran előfordul ez manapság: azt hiszik, abban áll thuküdidészi stílusban írni, ha egy kevés változtatással ugyanazt írjuk, amit ő; apró foszlányokat: „mondhatnád”, „nem azon okból”. Zeuszra, erről meg csaknem megfélelkeztem: ugyanez az író a legtöbb fegyvert és harci gépet úgy említi, ahogy a rómaiak nevezik, nemkülönben a sáncot, a hidat és hasonlókat. Képzelheted, milyen díszes ez a történetírásnak, mennyire illik Thuküdidészhez, hogy az attikai szavak között ezek az itáliaiak éktelenkednek, mint valami díszes, pompásan odaillő bíbordarab.

16. Egy másik közülük teljesen lapos és földhözragadt írásművében az események pusztá jegyzékét szedte össze. Mintha egy katona vagy a hadsereghez csatlakozott mesterember vagy markotányos készített volna mindennap följegyzéseket. Sőt még ennél is szerényebb volt, tisztában lévén saját képességeivel, kezére dolgozott valaki más művelt és történetírói képességekkel rendelkező embernek. Csupán azt az egyet kifogásolnám benne, hogy köteteinek – irodalmi érdemükön felül – a következő patetikus címet adta: „Kallimorphosz, a lándzsások hatodik ezredének orvosa: A parthus történelem”, és következik a kötetszám. S a bevezetés is – Zeuszra – igen [599]mesterkéltre sikerült, ilyenformán: „Nem idegen egy orvos számára a történetírás, hiszen Aszklépiosz Apollón fia, Apollón pedig a Múzsák karvezetője és az egész kultúra védistene”. Továbbá még azt kifogásolnám, hogy ión dialektusban kezdve írni: „kirurgus”, mondja, „tróbálkozás”, „valahán”, nyavalakórság”, aztán nem tudom, hogyan, rövidesen áttér a köznyelvre, s a többi szó hétköznapi, sok egészen közönséges.

17. Említsek-e egy bölcslet is? (A neve maradjon titokban, csak a szavait idézem és a minap

Korinthoszban megjelent történetét, amely minden várakozást fölülmúl.) Az elején, mindjárt a bevezetés első mondatában, arra hívja fel az olvasók figyelmét, hogy csuda bölcs gondolatot tár elébük, azt, hogy egyedül a bölcshez illik a történelemírás. Nemsokára újabb szillogizmus következik; aztán még egy, és egyáltalán, a bevezetés következtetések különböző formáiból áll. Undorító talpnyalás, közönséges és egészen alávaló dicsőítések, ám nem logika nélkül, hanem tudományos érveléssel. S szerintem az is hitványság, s legkevésbé illik bölcs emberhez meg ősz és hosszú szakállához, hogy a bevezetésben kijelenti, nagy kitüntetés az uralkodónk számára, hogy még a filozófusok is méltónak tartják tetteinek leírását; ezt a következtetést – ha egyáltalán szükséges – inkább ránk kellett volna hagynia, s nem neki kimondania.

18. Arról az íróról sem szabad elfeledkezni, aki a következő szavakkal kezdi: „A rómaiakról és a perzsákról kezdek szólni”, s kissé később: „a perzsák sorsának rosszra kelle fordulnia”, majd újra: „vala Oszroész, kit a hellének Oxüroész–nek hívnak”, és más hasonló. Látod, emlékeztet amarra, amennyiben az Thuküdidészre, ez meg Hérodotoszra hasonlít erősen.

19. Egy másik dicső, aki maga is hasonlít Thuküdidészre erőteljes stílusával, vagy talán még egy picit nagyobb is nála, minden várost, hegyet, síkságot meg folyót a legrészleteseb[600]ben és – hite szerint – a legkiválóbban leír: hulljon azonban mindez a bajhárító istenség jóvoltából az ellenségeink fejére: mert annyi fagyos unalom van benne, több a kaszpi hónál és a kelta fagnál. A császár pajzsának leírásához alig volt elegendő egy egész könyv: közepén Gorgó, sötétkék, fehér és fekete kövekből kirakott szemmel, szivárványszínű sáv és tekergőző–forgoló sárkányok. Vologeszész nadrágja vagy lovának kantárja, Héraklész, mennyi tízezer szó mindegyik! Vagy hogy milyen volt Oszroész hajzata, amikor átúsza a Tigris folyót, meg milyen volt a barlang, ahová menekült, s melyet az összenőtt borostyán, mirtusz és babér tökéletesen beárnyalt. Ugye, mennyire fontos ez a történelem szempontjából, enélkül mit sem tudnánk az ott történekről...

20. Hiányoznak a megfelelő értesüléseik, vagy nem tudják, mit kell elmondani, s ezért folyamodnak a vidék vagy a barlang ilyenfajta leírásához. Valahányszor nagy és jelentős eseményekhez jutnak, olyanok, mint az újjgazdag szolga, aki a minap örökölte ura vagyonát, s azt sem tudja, hogyan viselje a ruháját, vagy hogyan étkezzen illedelmesen. Zavarában valamiféle kásával meg szárított hallal eszi tele magát az okadásig, bár mindig szárnyas-, sertés- és nyúlpecsenye van az asztalán.

Az az író, akiről az elébb beszéltem, hihetetlen sebesüléseket és különös halál módokat is leírt. Valaki a lába nagyujján megsebesült és rögtön meghalt. Amikor Priszkosz, a hadvezér, csak elkiáltotta magát, huszonzét ellenséges katona halt szörnyet. Az elesettek számát is meghamisította, mégpedig a hadvezérek jelentéseiben leírtakkal szemben. Europosznál szerinte hetvenezer–kétszázharminchat ellenséges katona esett el, a rómaiak közül pedig csak kettő, és kilencen megsebesültek. Nem tudom, elviselheti–e valaki ezt ép ésszel?

21. Ezt is el kell mondani, mert nem apróság: teljességgel attikai akart lenni, és igyekezett nyelvét a leggondosabban megtisztítani. A római neveket lefordította és átírta görögre, Sa[601]turninust Kroniosznak nevezi, Frontot Phrontisznak, Titanust Titaniosznak és más még sokkal nevetségesebb dolgokat ír. Ugyanő azt mondja Severianus haláláról, hogy mindenki más téved, aki azt hiszi, karddal vetett véget életének; úgy halt meg, hogy nem vett magához élelmet, ezt tartván a legkevésbé fájdalmas halálnak. Azt nyilván nem tudja, hogy halála alighanem három nap alatt következett be, viszont az éhezők többsége egy hétig is él. Vagy talán azt képzeljük, hogy Oszroész addig rostokolt, amíg Severianus az éhezés következtében kimúlt, s emiatt egy hétig nem nyomult előre?!

22. Hát azokkal mit csináljunk, kedves Philón, akik történeti művükben költői szavakat használnak? „Megtántorodott az ostromgép, s a fal zuhantában nagyot dördült” – írják, majd a szépséges történelmi mű másik helyén: „Edessza körül drágakölként ragyogtak a fegyverek, zúgás és zengés töltött be mindent”, meg „a hadvezér tépelődött a lelkében, hogyan közelítse meg a falat”. Aztán a választékos szavak közé sok népies és alacsony szót kever: „a parancsnok üzent a

főnöknek” meg „a katonák megvették a kaját” és „megmosakodván kiszuszogták magukat” és hasonlók. Olyan ez, mintha egy tragédiászínész fél lábát emelt színpadi csizmába dugná, a másikra pedig sarut kötne.

23. Másoknál megfigyelheted, hogy pompás, patetikus és túlságosan hosszú bevezetést írnak, úgy, hogy ezután valami rendkívülit várunk. A történeti mű törzse azonban véznára és jelentéktelenre sikerül. Olyan gyermekhez hasonlít ez – bizonyára láttál már játszó Erószt –, amelyik nagy Héraklész-álarcot vagy Pán-álarcot vett föl. S a hallgatóság egyhamar odakiált az írónak: „Vajúdik a hegy...” Szerintem nem így kell írni. Legyen egységes és egyöntetű az egész, a test többi részének illenie kell a fejhez. Ne legyen a sisak aranyból, a mellvért összeszedett rongyokból és vásott bőrökből neveltséges módon összefoldozva, a pajzs fűzfaves[602]szókból és disznóbőr a lábszáron. Szép számmal láthatsz olyan történetírókat, akik a rhodoszi kolosszus fejét egy törpetestre illesztik. Mások meg fej nélküli testet léptetnek fel; bevezetés nélkül, mindjárt az eseményekre térnek. Ezek Xenophónt tartják a társuknak, aki így kezdte: „Dareiosznak és Parüszatisznak két fia született”, meg más régi írókat. Nem tudják azonban, hogy vannak – lényegüket tekintve – olyan bevezetések, melyeket a tömeg nem ismer föl, amint ezt másutt kimutatjuk.

24. Ámbár mindezek, mármint a stílus és a szerkesztés fogyatékoságai, még elviselhetők volnának, de milyen erénynek vegyük azt, hogy még a földrajzi helyeket illetően is hazudnak, nemcsak mérföldeket, hanem egész napi utakat. Az egyik például úgy összekevert mindent – nyilván nem találkozott egyetlen Szíriáival sem és nem tudakozódott azoktól sem, akik, ahogy mondani szokás, a fodrásznál szoktak mesélni –, hogy Europoszról szólván ezt írja: „Europosz Mezopotámiában fekszik, kétnapi járóföldre az Eufrátesztől, s Edessza város lakói alapították.” De még ez sem volt elég neki. Szülővárosomat, Szamoszatát, ugyanebben a könyvben fellegrárával és falaival együtt fölemelte és áttette Mezopotámiába, úgy, hogy a két folyó körülveszi, mindkét oldalon közvetlenül mellette folynak el, szinte a falakat mossák. Neveltséges volna, ha most azt bizonygatnám neked, Philón, hogy nem vagyok parthus, sem mezopotámiai, ahová engem ez a csodálatos történetíró áttelepített.

25. Zeuszra, az is nagyon valószínű, amit ugyanez a fickó Seve-rianusról ír. Esküszik, hogy olyasvalakitől hallotta, aki megmenekült a csatából. Nem akart – írja – sem karddal véget vetni az életének, sem mérget inni, sem fölakasztani magát, hanem elszántságával megdöbentő halálnemet eszelt ki. Volt történetesen néhány nagyméretű, igen finom üvegből készült pohara. Mikor elhatározta, hogy mindenképpen véget vet életének, összetörte a legnagyobb poharat, s az egyik[603] üvegszilánkkal vágta el a torkát. Eszerint nem talált egy tört vagy egy lándzsahegyet, hogy férfias és hőshöz illő legyen a halála?

26. Aztán, minthogy Thuküdidész emlékbeszédet írt az akkori háború első elesetteire, úgy vélte, neki magának is emlékbeszédet kell írnia Severianusra. Valamennyien Thuküdidésszel versengenek ugyanis, bár az igazán nem oka az arméniai bajoknak. Eltemetvén Severianust, a sír mellett nagy pompával fölléptet egy bizonyos Afranius Silo nevű centuriót, mint Periklész párját. Ez aztán olyan szónoklatot vág ki, hogy – a Khariszokra mondom – a könnyeim potyogtak a nevetéstől... Különösen amikor a szónokló Afranius beszédének végén könnyek között sóhajtozva megemlékezik a gazdag lakomákról és ivászatokról. Aztán beszédére ráteszi az Aiaszhoz méltó koronát: kihúzza a kardját, és igen előkelően, amint egy Afraniushoz illik, a sír mellett mindenki szeme láttára magába döfi. Enüalioszra, méltó volt rá, hogy sokkal előbb meghaljon, semmint hogy ilyen szónoki teljesítményt nyújtson. Valamennyi jelenlévő – írja – látván ezt, csodálta és magasztalta Afraniust. A magam részéről sok mindent fölrovlak neki, különösen, hogy megemlékezett a levesekről és a főzelékekről, és megkönnyezte a tésztákat, leginkább azonban azért haragszom rá, hogy halála előtt nem ölte meg ennek a színjátéknak íróját és rendezőjét.

27. Sok hasonlót fölsorolhatnék még, barátom. Néhányat megemlítek még, s aztán áttérek már a második pontra, nevezetesen a tanácsokra, hogyan kell helyesen történelmet írni. Akadnak

olyanok, akik elhagyják vagy csak futólag említik a legfontosabb, említésre méltó tetteket. Minthogy ostobák, nincs elég ízlésük, vagy tudatlanok ahhoz, hogy eldöntsék, miről kell beszélni és miről nem, bőven és aprólékos hosszadalmassággal írnak le apró részleteket. Mintha Zeusz olümpiai szobrának teljes szépségét valaki nem látná meg, nem dicsérné és nem írná le azok számára, akik nem ismerik, hogy mi[604]ilyen és mekkora, hanem a zsámoly kidolgozását és csiszolását bámulná, meg a talapat arányait, s ezeket elemezné nagy műgonddal.

28. Hallottam egy történetíróról, aki az europoszi csatát nem egészen hét sorban elintézte, de húsz mérce vizet vagy még többet használt el egy unalmas és minket egyáltalán nem érdeklő elbeszéléshez. Egy mór lovas, Mauszakasz, szomjúságtól gyötörve tévelygett a hegyek között. Néhány szír parasztra bukkant, akik épp reggelihez készülődtek. Először megijedtek tőle, aztán rájöttek, hogy barát, befogadták és megvendégelték. Akadt köztük egy, aki maga is járt már a mórok földjén, amikor bátyja ott katonáskodott. Ezután hosszú történetek és leírások következnek arról, hogyan vadászott Mauretániában, hogy sok elefántot látott együtt legelészni, és hogy egy oroszlán kis híján fölfalta őt, meg hogy mekkora halakat vett Kaiszareióban. És ez a nagyszerű történetíró otthagyván a szörnyű europoszi vérengzést, a lovasrohamokat, a kikényszerített fegyverszünetet, a saját és ellenséges őrségeket, késő éjszakáig a szír Malkhiónt figyelte, aki Kaiszareióban óriási halakat vásárolt olcsó áron. Ha nem szállt volna le az éjszaka, még együtt is lakomáztak volna, miután a halak megfőttek. Fontos dolgról nem tudnánk, ha ezt nem írja bele a történelembe! Elviselhetetlen csapás lett volna a rómaiak számára, ha a mór Mauszakasz szomjúságában nem talál innivalót, hanem korgó gyomorral visszatér a táborba. Pedig mennyi sok, még fontosabb mozzanatot mellőztem most! Jött egy fuvolásnő is hozzájuk a közeli faluból, meg ajándékokat is adtak egymásnak: a mór Malkhiónnak egy dárdavasat, az meg Mauszakasznak egy csatot. És így tovább, az europoszi csata legfontosabb részletei... Találó megállapítás az ilyenekről, hogy a rózsza virágát nem látják, de a szárán a töviseket tüzetesen megnézik.

29. Egy másik, szintén csuda nevetséges történetíró, Philónom, aki még fél lábával sem hagyta el Korinthoszi és nem jutott [605] el Kenkhreáig sem, nemhogy Szíriát vagy Arméniát látta volna, így kezdi a művét – jól emlékszem rá: „A fül kevésbé megbízható, mint a szem. Az írom hát, amit láttam, nem pedig azt, amit hallottam.” És olyan pontosan látott mindent, hogy azt írja a parthusok sárkányairól – ezek a katonai egységek jelvényei náluk, azt hiszem, az ezred élén viszik őket –, hogy hatalmas élő sárkányok, amelyek Perzsiában, Ibériához közel születnek. Nagy rudakra kötözik ezeket – írja –, s amikor támadásra indulnak, fölemelik, és úgy ijesztik velük messziről az ellenséget. A csatában pedig, amikor összezsaptak, ráeresztik őket az ellenségre. S csakugyan – írja – sokat fölfaltak így a mieink közül, másokat körülvéve megfojtottak és letapostak. Mindennek ő maga is szemtanúja volt, persze biztonságos helyről, egy magas fáról figyelvén. Bizony jól tette, hogy nem ment közelebb a fenevadakhoz, mert most nem volna ilyen csodálatos történetírónk, sem e háború nagy és dicső tetteinek kezéből származó leírása. Sok veszélyen ment keresztül, és meg is sebesült Szura mellett – nyilván amikor Korinthoszból kiballagott a közeli Lerna-forráshoz. Az egészet föl is olvasta a korinthosziaknak, akik tudván tudták, hogy a háborúnak még a szagát sem ismeri. De még azt sem tudja, milyenek a fegyverek meg az ostromgépek, nem ismeri a csapatok és egységek elnevezését sem. Az oszlopot nyugodtan arcvonalnak nevezi, s menetoszlop helyett frontot mond.

30. Egy másik kiváló történetíró az arméniai, szíriai, mezopotámiai eseményeket, meg ami a Tigris folyó mellett és ami Médiában történt, elejétől a végéig, nem egészen ötszáz sorba gyömöszölte össze. Azt állította erről, hogy történelmi munkát írt. A címe csaknem hosszabb, mint az egész könyv: „Antiokhianosz, Apollón szent versenyének a győztese” (gyermekkorában – úgy hiszem – megnyert egy távfutást): „A rómaiak nemrég lezajlott arméniai, mezopotámiai és médiái hadjáratának leírása.”[606]

31. Hallottam már olyanról is, aki a jövődőt írta meg: Vologesius elfogatását, Oszroész halálát, amint az oroszlánok elé vetik, és ráadásul a mindnyájunk számára várva várt diadalmenetet. Ilyen

jóstehelességgel buzgólkodta végig a könyvét. Még egy szépséges és nagy várost is alapított Mezopotámiában, csak azt nem döntötte még el, hogy Diadalvárosnak nevezze-e a győzelem emlékére, vagy Egyetértésnek vagy Békevárosnak. Ilyeténképpen még nem dönt el, nincs neve ennek a szép városnak, melyben üres szavak és a történetírói fecsegés lakozik. Ígéri még, hogy megírja majd az indiai hadjáratot és a külső tenger bejárását is. S ez nem pusztá ígérlet: az indiai könyv előszava már el is készült. A harmadik légió, a kelták meg egy kisebb mór egység Cassius parancsnoksága alatt már át is kelt az Induson. Nemsokára Muzirisből vagy Oxüdrakaiból beszámol nekünk ez a csodálatos történetíró, mit csinálnak ott, vagy hogyan fogadják az elefántok rohamát.

32. Sok ilyen ostobaságot fecsegnek műveletlenségük következtében. Nem látják azt, amit szemügyre kellene venniük, de még ha látnák is, nem tudják megfelelően előadni, s ezért kitalált meséket mondanak el, ami éppen az eszükbe jut – amint mondani szokás. Nagyra vannak a kötetek számával, s elsősorban a címekkel, pedig ezek ilyen nevetségesek: „X Y: A parthiai diadalok ennyi meg ennyi kötetben” meg „Parthisz első, második”, nyilván az atthiszok utánzása. Egy másik, még választékosabb (olvastam is): „A szagalasszoszi Démétriosz: Parthusokon aratott győzelmek”... Nem akartam csúfolódní és kigúnyolni e kiváló történelmi műveket, hanem hasznos céloom volt: aki elkerüli az ilyen és hasonló hibákat, az már nagy lépéseket tett a helyes történelemírás felé, illetve kevésre van már csak szüksége, ha ugyan igaza van a dialektikának abban, hogy két ellentét esetén az egyik tagadása feltétlenül a másik igenlését jelenti.

33. Gondosan megtisztítottad immár a talajt – mondhatná va[607]laki –, kívágtad mind a bogáncsot meg a tüskebokrokat, el–hordtad a törmeléket, az egyenetlenségeket elsimítottad. Nos, építs már valamit magad is! Bizonyítsd be, nemcsak ahhoz értesz, hogy másokét lerombold, hanem képes vagy valaminek megalkotására is, melyet senki, maga a Gáncs sem gáncsolhat.

34. Nos, azt állítom, két fő képességre van eleve szüksége a jó történetírónak: politikai érzékre és erőteljes stílusra. Az első a természet ajándéka, ezt tanítani nem lehet; a másodikat sok gyakorlással, állandó fáradozással és a régi írók követésével kell megszerezni. Egyiket sem lehet elméletileg megtanulni; ezzel kapcsolatban nem tanácsolhatok semmit. Könyvecskénk nem ígéri, hogy bölcsességet és éles elmét ad azoknak, akik természettől fogva ezek híjával vannak. Sokkal drágább, sőt mindennél értékesebb lenne, ha át tudná alakítani őket, ha ólomból aranyat vagy ónból ezüstöt, Konónból Titormoszt vagy Leótrophidoszból Milónt tudna csinálni.

35. Miben rejlik hát a szabályok és a tanácsok haszna? Nem abban, hogy az adottságokat megteremtik, hanem abban, hogy a meglévők helyes felhasználására tanítanak. Miként Ikkosz, Hérodiosz, Theón vagy egy másik edző sem vállalkoznának ugyan arra, hogy Perdikkaszból – ha ugyan ő volt az, aki beleszeretett a mostohájába, Sztratonikéba, és belebetegedett, nem pedig Antiokhosz, Szeleukosz fia – olimpiai bajnokot faragjanak a thaszoszi Theagenésszel, vagy a szkotuszai Polüdamasszal szemben, viszont a meglévő adottságokat tudományuk segítségével nagymértékben fejleszthetik, s alkalmassá tehetik a sportok elsajátítására. Így hát – amikor azt mondjuk, hogy megtaláltuk ennek a nehéz és bonyolult dolognak a fortélyait – távol legyen tőlünk az ellenszenves ígérgetés; nem állítjuk, hogy bárkiből történetírót csinálunk, csak azt, hogy egy természettől értelmes és irodalomban jártas embernek, akinek van gyakorlata gondolatai kifejezésében, utat tudunk mutatni, melyen – ha[608]ugyan helyesnek bizonyul – gyorsabban és könnyebben eljuthat a céljához.

36. Ne mondd, hogy az értelmes embernek nincs szüksége előírásokra és tanításra egy számára ismeretlen területen, hiszen ebben az esetben tanulás nélkül tudna kitharázni meg fuvolázni és még sok mást. Nos, tanulás nélkül egyikhez sem ért de ha valaki megmutatja neki, akkor könnyen megtanulja és jól tud bánni e hangszerekkel maga is.

37. Tegyük fel hát, van egy tanítványunk: értelmi és kifejezésbeli készsége megfelelő, világos fejű, ért az államügyekhez is ha rábízzák. Politikai érzéke mellett katonai ismeretei is vannak, és stratégiai tudással is rendelkezik, meg aztán, Zeuszra járt már katonai táborban, látott gyakorlatozó vagy sorakozó katonákat, ismeri a fegyvereket és ostromszereket, tudja, mi az az

oszlop és az arcvonal, mi a fejlődés és a fordulás, hogyan s merre hajtják végre a gyalogosegységek, illetve lovasok. Egyáltalán, nem afféle otthonülő, aki csupán mások beszámolójára támaszkodik.

38. Elsősorban s mindenekeelőtt független gondolkodású legyen: ne féljen senkitől, s ne reméljen semmit, mert különben olyan lesz, mint a rossz bíró, aki pénzért hoz kedvező vagy kedvezőtlen ítéletet. Ne legyen tekintettel Philipposzra, akinek Olünthoszban az amphipoliszi íjász, Asztér, kilötte a fél szemét; írja le olyannak, amilyen volt. Attól se tartson, hogy Nagy Sándor megneheztel, ha hitelesen leírják Kleitosz vad lemészárlását a lakomán. Kleón se riassza vissza attól, hogy megmondja róla, gonosztevő örült, még ha hatalma van is a népgyűlésen, és kezében tartja is a szónoki emelvényt. De ne féljen még az egész athéni néptől se, ha a szicíliai katasztrófát leírja: Démoszthenész elfogatását, Nikiasz pusz tulását, hogy hogyan szomjaztak, micsoda vizet ittak, és hogyan ölték meg sokukat ivás közben. Úgysem fogja egyetlen értelmes ember sem őt okolni – méltányosan – ezekért, ha a kudarcokat és balfogásokat úgy írja le, ahogy történtek, hisz[609] nem elkövetőjük, hanem ismertetőjük. Ha vereséget szenvednek egy tengeri csatában, nem ő süllyeszt el a hajóikat, ha megfutnak, nem ő üldözi őket – hacsak nem elmulasztott imájával okozta a bajt. Mert ha azzal, hogy hallgat róla, vagy az ellenkezőt írja, segíteni tudna, akkor Thuküdidész egyetlen gyenge írónáddal könnyedén lerombolhatta volna Epipolainál az ellensáncot, elsüllyeszthette volna Hermokratész hadihajóját, leszúrhatta volna az átkozott Gülipposzt sáncásás és torlaszépítés közben, végül a szürakuzaiakat a kőbányába hajthatta, az athéniakat viszont Alkibiadész első terve szerint Szicília és Itália körül hajóztathatta volna. Csakhogy ami egyszer megtörtént, azt sem Klóthó nem teszi meg nem történtté, sem Atroposz nem változtatja meg.

39. A történetírónak az az egyetlen feladata, hogy mindent úgy mondjon el, ahogyan megtörtént. Erre azonban nem képes, ha udvari orvos lévén fél Artaxerxésztől, vagy ha azt reméli, hogy magasztaló írásáért bíborköntöst, aranykoszorút és niszaiai lovat kap majd jutalmul. De ilyet nem tesz Xenophón, az igazi történetíró, sem Thuküdidész. Még ha egyénileg gyűlöl is valakit, sokkal fontosabbnak kell tartania a közérdeket, és az igazságot többre kell becsülnie az ellenszenvénél. Ha meg kedvel valakit, nem kíméli akkor sem, ha hibázott. Ez kell hogy jellemezze a történetírót, ahogyan mondtam. Ha valaki történetírásba kezd, csak az igazságnak szabad áldoznia, semmi mással nem kell törődnie. Egyetlen mértékegység, egyetlen pontos mérce: ne a mostani közönségre figyelj, hanem írásod későbbi olvasóira.

40. Aki a jelennel törődik, méltán hízelgőszámba megy; az ilyeneket a történettudomány éppúgy eleve elutasítja, mint a gimnasztika a kozmetikát. Sokat emlegetik Nagy Sándor egyik mondását: „Szívesen föltámadnék halálom után, Onészikratosz, rövid időre, hogy megtudjam, milyen szemmel olvassák ezt az akkori emberek. Hogy most dicsérik és tetszik nekik, azon ne csodálkozz; mind azt hiszi, ezzel a kitűnő[610] csalétekkel megszerezheti jóindulatunkat.” Bár Homérosz sok mesés dolgot írt le Akhilleuszról, mégis sokan hinni akarnak neki. Igazmondásának bizonyítására azt az egy nyomós érvet hozzák föl, hogy nem Akhilleusz életében írt, tehát nem ismernek olyan okot, amiért hazudott volna.

41. Legyen hát a történetíró bátor, megvesztegethetetlen, független, a szólásszabadság és az igazság barátja. A fügét hívja fügének, a tált tálnak, amint a vígjátékban mondják. Ne adjon se haragra, se barátságra, ne sajnáljon, ne kíméljen, ne szégyelljen semmit, ne alázkodjék meg senki előtt. Legyen igazságos bíró, jóindulatú mindenkihez, de egyik félt se részesítse méltánytalan előnyben. Mint hazátlan idegennek kell írnia a könyvét, aki nincsen alávetve sem a törvényeknek, sem az uralkodónak. Ne azzal törődjék, mit gondolt ez vagy az, hanem azt kell megmondania, hogy mi történt.

42. Thuküdidész nagyon jól leírta ennek szabályait, és különbséget tett a történetírás erényei és hibái között. Bár látta, hogy Hérodotoszt olyannyira szeretik, hogy köteteit a Múzsákról nevezték el, mégis inkább örök értékű munkát kíván írni – mondja –, semmint csillogó remeket a saját kora számára. Nem tetszeleg mesészerű történetekben, hanem az igazságot akarja megírni az

eseményekről az utókornak. Megemlíti a történetírás hasznát is, azt a célt, amelyet józan gondolkodással a történetírás elé tűzhetünk, ti., hogy hasonló események bekövetkeztek az utódok képesek lesznek – úgymond –, ha elolvassák a művet, megbirkózni a saját gondjaikkal.

43. Ilyen legyen a történetíró gondolkodása, ha kedvem szerint való. Ami a nyelvi kifejezést illeti, ha történelmet akar írni, ne csiszolja örökös körmondatok, nyakatekert gondolatmenet és egyéb szónoki fogások segítségével szenvedélyesre és harapósra, hanem fogja nyugodtra. Gondolatmenete legyen egységes és logikus, beszédmódja világos és közérthető, fejezze ki tárgyát a legvilágosabban. [611]

44. Miként a történetíró gondolkodása elé a függetlenséget és 44 igazságosságot állítottuk normaként, stílusának is az az egyetlen feladata, hogy világosan és szemléletesen adja elő az eseményeket. Ne használjon se homályos vagy szokatlan, se vásári, kocsmái szavakat; írjon úgy, hogy a tömeg is megértse és a műveltek is dicsérik. Felékesítheti írását szerény költői képekkel, de ne legyen bennük semmi erőltetett, különben elszórt húsleveshez hasonlít majd műve.

45. A gondolkodásában legyen valami, ami közös és azonos a költőivel, legyen magasztos és emelkedett, főleg az ütközetek, összecsapások, tengeri csaták leírásánál. Ilyenkor szükség van a költői szélre, amely a vitorláját dagasztja, és a habok csúcsán viszi a hajóját. A kifejezésmódja azonban maradjon a földön. A mondanivaló szépségével és nagyszerűségével emelkedjék, és hasonuljon hozzá, amennyire lehetséges. De ne legyen idegenszerű, ne legyen szükségtelenül magasztos, mert ebben az esetben könnyen átvált és átcsap a költői mámorba. Ezért el kell túrnia a zablát, józannak kell maradnia, tudván, hogy éppolyan súlyos hiba a stílusban a pátosz, mint a lovagnál az ágaskodás. Helyesebb tehát, ha a gondolatok lóháton haladnak, a kifejezés meggyalog követi őket, belekapaszkodva a nyeregtakaróba, hogy le ne maradjon.

46. A szórendet is gondosan és tartózkodóan kell megválasztani. Ne essenek teljesen távol egymástól a szavak – mert ez nehézkes –, s ne is álljanak szinte ritmusban, ahogyan a legtöbbnek írják. Az zavaró, ez meg kellemetlen az olvasó számára.

47. A tényeket nem vaktában kell összeszedni, hanem fáradságos és kitartó munkával kell tudakozódni felőlük, elsősorban azoktól, akik szemtanúként maguk is ott voltak. Ha erre nincs lehetőség, akkor azokat kell meghallgatni, akik a legmegbízhatóbban tudják elmondani, s nem képzelhető róluk, hogy rokonszenvből vagy ellenszenvből elhallgatnak vagy hozzátoldanak valamit ahhoz, ami megtörtént. Itt már aztán [612] éles szem és összehasonlítás kell ahhoz, hogy a valószínűbbet válasszuk ki.

48. Miután valamennyi, vagy a lehető legtöbb részletet összeszedte, előbb vázlatot készítsen, vázolja föl a puszta és még tagolatlan törzset. Aztán rendezze el, munkálja ki, hogy szép legyen, színezzé ki stílusával, adjon neki formát és arányokat.

49. Hajszállra olyan legyen ilyenkor, mint Zeusz, aki Homérosznál hol a lónevelő thrákok, hol meg a műszek földjére pillant, így nézze ő is majd a saját helyzetünket, és mondja is el nekünk, milyennek látja, amint a magasból szemlélődik, majd pedig a perzsákét, aztán ha összecsapnak, mind a kettőt. A csatában se csak az egyik félre figyeljen, ne is egy-egy lovasra vagy gyalogosra, csak ha egy Braszidasz tör előre vagy ha egy Démoszthenész akadályozza meg a partraszállást. Elsősorban a hadvezérekre figyeljen, hallgasson oda, ha parancsot adnak ki, írja le, hogyan, milyen terv alapján állították föl a sereget. Ha kézitusára kerül a sor, ossza meg a két fél között a figyelmét, mérlegelje az eseményeket, legyen ott az üldözők között is és a menekülők között is.

50. Mindezek tetejébe legyen arányérzéke. Ne váljék unalmassá, a témaváltásnál ne legyen ügyetlen és kapkodó, hanem könnyed. Itt állítsa meg az eseményeket és váltson át másra, amikor szükséges, aztán szabadon térjen vissza ismét, ha ide szólítják az események. Mindenhová siessen, amennyire lehet, legyen egyidejűleg mindenütt, röppenjen át Arméniából Médiába, onnan egy szárnycsapással Ibériába, aztán meg Itáliába; ne maradjon le egyetlen fontos mozzanatról sem. Olyan legyen, mint egy fényes, tiszta és éles rajzú tükör, mutassa a tárgyakat úgy, ahogy felfogja az alakjukat, ne hamisítsa meg sem a színeket, sem a formákat. Itt nem az a helyzet, mint azoknál, akik a rétorok számára írják: a történetíró azt mondja el, amit el kell

mondani, mivel már megtörtént; ezt kell rendeznie és előadnia. Így tehát nem azzal kell foglalkoz[613]nia, hogy mit mondjon, hanem hogy hogyan mondja. Egyáltalán, az a helyes álláspont, hogy a történetírónak Pheidiaszhoz, Praxitelészhez, Alkamenészhez vagy egy másik szobrászhoz kell hasonlítania. Azok sem maguk teremtik meg az aranyat, ezüstöt, elefántcsontot és a többi anyagot, hanem minden készen áll a rendelkezésükre, minthogy az élisziek, az athéniak vagy az argosziak megvásárolták a számukra, ők csak fúrták–faragták, csiszolták és ragasztották az elefántcsontot, formát adtak neki és bearanyozták. Abban állt a művészetük, hogy megfelelő formát adtak az anyagnak.

51. Ilyen a történetíró feladata is: rendezze el szépen az eseményeket, és állítsa elének őket olyan világosan, amennyire képes. Ha ezután az olvasó látni véli azt, amit leírt, és dicséri ezért, akkor és csak akkor dolgozott jól, és kapta meg a történetírás Pheidiaszának műve a megérdemelt dicséretet.

52. Miután mindent előkészített, esetleg bevezetés nélkül is elkezdheti a történetet – ha tárgya nem követeli meg föltétlenül, hogy valamiről előre tájékoztasson a bevezetőben. De az elbeszélés ekkor is felvilágosító bevezetesként szóljon arról, amit el akar mondani.

53. Ha pedig bevezetőt ír, csak két szemponttal kezdje, ne hárommal, mint a rétorok. Elhagyhatja a hallgatóság jóindulatának megnyerését, csak a figyelmüket és érdeklődésüket kell fölkelteni. Figyelnek majd rá, ha rámutat, hogy nagyszerű, fontos, őket érintő vagy hasznos dolgokról fog szólni; érdekes és világos lesz a többi, ha előre kifejti az események okait, és meghatározza legfontosabb szakaszait.

54. Ilyen bevezetéseket írtak a legjobb történetírók. Hogy a történetek az idő haladtával feledésbe ne merüljenek, mivel nagyszerűek és csodálatosak, ezért elmondja a hellének győzelmeit és a barbárok vereségét – így Hérodotosz. Thuküdidész pedig: abban a meggyőződésben, hogy a háború nagy és igen jelentős lesz a korábbiakhoz viszonyítva – és valóban súlyos megpróbáltatásokra került is sor a háború alatt.[614]

55. Az eseményeknek megfelelő hosszabb vagy rövidebb bevezetés után könnyed és természetes legyen az átmenet az elbeszéléshez. A történelmi mű következő része ugyanis okvetlenül hosszú elbeszélés lesz; ezt tehát az elbeszélés erényeivel kell díszíteni. Simán és egyenletesen kell folynia, egységesnek kell lennie, nem szabad hol föllángolnia, hol meg ellaposodnia. Ügyelni kell a világosságra is, ezt részint a kifejezés biztosítja – erről már beszéltem –, részint pedig az események összefüggései. Az egész kerek és befejezett legyen; az első rész kimunkálása után áttér a következőre, a másodikra amely láncként kapcsolódik az elsőhöz. Így a mű nem esik szét, nem fut egymás mellett több elbeszélés, hanem az előző rész nemcsak szomszédja a következőnek, hanem összefügg és tökéletesen egybeolvad vele.

56. A gyors ütemű előadás minden esetben hasznos, főképp ha bőségesen van elbeszélni való anyag. Nem annyira a szavak és kifejezések, hanem inkább a tények területén való takarékosággal kell ezt elérni. Azt akarom ezzel mondani, hogy ha röviden említed a jelentéktelen, kevésbé fontos dolgokat, megfelelően tárgyalhatod a fontosakat; sok mindent pedig el kell hagynod. Ha megvendégeled a barátaidat, s jól előkészítetted a lakomát, a sütemények, szárnyasok, vaddisznópecsenye, a nyúl és hal meg a többi ínycsalat közé nem tálalsz föl apróhalat meg borsókását, csak azért, mert az is megfőtt, hanem mellőzöd ezeket az olcsó ételeket.

57. Különösen vigyáznod kell, ha hegyekről, falakról vagy folyókról írsz. Óvakodj attól, hogy kontármód a stílusodat fitogtasd, és a történetet félbehagyva a magad gyönyörűségére fecsegj. Röviden érintsd ezeket – hisz szükséges is, és az előadás világossága is megkívánja –, de aztán térj át másra. Ne menj lépre, kerüld ezt a csámcsogást! A nagy Homérosz, lám, mit tesz? Noha költő, csak futólag említi Tantaloszt, Ixiónt, Titüoszt meg a többit. Mit gondolsz, Partheniosznak, Euphorióznak vagy Kallimakhosznak hány sorra lett [615] volna szükségük ahhoz, hogy a víz Tantalosz ajkáig emelkedjék? Hány verssorban görgették volna Ixiónt? Sőt Thuküdidész, aki maga is él ilyen leírásokkal, figyeld meg, milyen gyorsan befejezi egy harci gép leírását vagy egy

ostromlott város alaprajzának ismertetését – bármennyire szükséges és hasznos részletek ezek –, akár Epipolai alaprajzáról, akár a szürakuzai kikötőről van szó. Ahol a dögvészt írja le és hosszadalmasnak tűnik, ott figyelembe kell vened a tárgy jelentőségét. Meglátod majd ebben is, mily gyorsan halad előre, s hogy e törekvése ellenére is feltartja őt az események fontossága.

58. Ha egy szónokló szereplőt kell fölléptetned, beszéljen úgy, ahogy az a leginkább illik a személyéhez és a helyzethez. A beszédének is a lehető legvilágosabbnak kell lennie. Ilyenkor egyébként szónokolhatsz, megcsillogtathatod rétori képességeidet.

59. A dicsérettel és a gánccsal csínján kell bánni. Csak kellő megfontolás után, megfelelő indokolással együtt szabad tollúnkra venni, és anélkül, hogy rágalmaznánk. Rövidnek és helyénvalónak kell lennie, minthogy nem bírói tárgyaláson vagyunk. Különben ugyanabba a hibába esel, mint Theopomposz, aki zsémbesen mindenben hibát keres, s abban leli az örömét, hogy történelem helyett vádbeszédet ír.

60. Ha meseszerű történetre akadsz, mondd csak el, elhinned azonban nem szabad teljesen. Elő kell adni, gondolja róla ki-ki azt, amit akar; te ne vállalj felelősségét érte, ne hajolj egyik irányba sem.

61. Egyszóval erre ügyelj – gyakran ismétlem ezt –, és ne a jelent 61 nézd, amikor írsz, hogy a kortársaid magasztaljanak és tiszteljenek, hanem tartsd a szemed előtt az összes kort, és az utókornak írd, attól várd írásod jutalmát, hogy majd azt mondják rólad: „Ez bizony független gondolkodású ember volt, nem tett lakatot a szájára, nem ismerte a szolgálalkúséget és a hízelgést, hanem az igazság volt a mindene.” Ezt – ha helye[616]sen gondolkodnánk – bizony többre becsülnénk minden más, oly rövid életű reménynél.

62. Mit tett, lám, a híres knidoszi építész? Miután fölépítette a Pharoszon a tornyot – a világ egyik legnagyobb és legszebb építészeti alkotását, amelyről fényjeleket adnak messze a tengerre a hajósoknak, hogy ne sodródjanak Paraitonia felé, mivel az állítólag igen veszélyes szakasz, s szinte katasztrófális, ha valaki a zátonyok közé kerül –, miután tehát fölépítette a tornyot, alul a kövekre a saját nevét véste, aztán elrejtette a feliratot rákent gipsszel, és ráírta az akkor uralkodó király nevét. Előre látta, ami aztán be is következett: a habarcs hamarosan lehullt, és előttünk a felírás: „Építette a knidoszi Szósztratosz, Dexiphanész fia, a megmentő istenek tiszteletére, a hajósok számára.” Eszerint tehát ő sem a saját korát és kurta életét tekintette, hanem a mostani kort és az egész örökkévalóságot, amíg a torony áll és művészete fönmarad.

63. Nos, történelmet is így kell írni, az igazság erejével és az utókor elismerésének reményében, s nem hízelkedéssel, a kortársak dicséretét vadászva. Ez az igazi történetírás mértéke és próbaköve. Ha egyáltalán lesz valaki, aki majd ezzel mér – akkor jó, akkor volt értelme, hogy művemet megírtam. Ha meg nem – akkor legalább görgettem a hordóm Kraneionban.

KAPITÁNYFFY ISTVÁN FORDÍTÁSA